

**ԹՈՒՐԹԻԱ-ԱՂԲԵՋԱՆ ՌԱԶՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՓՈՒԼԸ. 2021 Թ. «ՇՈՒՇԻԻ
ՀՈՉԱԿԱԳԻՐԸ»**

Ռեմա Առաքելյան¹

ԵՊՀ

DOI:10.46991/jos.2023.23.1.143

143

1990-ականների սկզբին Թուրքիան Հարավային Կովկասում իր դիրքերը ամրապնդելու համար ջերմ հարաբերություններ հաստատեց Ադրբեջանի հետ, որը հանդիսանում էր ամենահարմար դաշնակիցը Թուրքիայի համար: 2002 թ. ԱԶԿ-ի իշխանության գալով հարաբերությունները թնակոխեցին նոր փուլ և ակտիվ համագործակցություն ստեղծվեց տրանսպորտի, էներգետիկայի, քաղաքական ու ռազմական ոլորտներում: 2010 թ. երկու երկրների միջև կնքվեց ռազմաքաղաքական պայմանագիր փոխօգնության մասին, որի կետերը հակասում են ՀՀ-ի շահերին և հանդիսանում են սպառնալիք ՀՀ-ի և Արցախի անվտանգությանը: Թուրքիան տարիներ շարունակ զինեց և նախապատրաստեց Ադրբեջանին 2020 թ. լայնածավալ պատերազմի: Թուրք-ադրբեջանական տանդեմը պատերազմում հաղթանակից հետո ստորագրեց Շուշիի հռչակագիրը, ինչն էլ ազդարարում է երկկողմ հարաբերությունների որակապես նոր փուլ և այսպիսով եղբայրական հարաբերությունները վերաճում են ռազմաքաղաքական դաշինքի:

Բանալի բառեր - Թուրք-ադրբեջանական դաշինք, երկկողմ համագործակցություն, ԼՂ հակամարտություն, ագրեսիա, Շուշի, օկուպացիա, 44-օրյա պատերազմ, հռչակագիր

ԽՍՀՄ փլուզումից հետո Հարավային Կովկասը դարձավ Թուրքիայի ընդգծված հետաքրքրության գոտիներից մեկը: Տարածաշրջանում Թուրքիայի համար ամենահարմար և բնական դաշնակիցը հանդիսանում էր Ադրբեջանը: Թուրքիան ԼՂ հակամարտության ողջ ընթացքում վարում էր պրոադրբեջանական քաղաքականություն և ռազմական

¹ Ռեմա Առաքելյանը ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի թյուրքագիտության ամբիոնի մագիստրանտ է, էլ. փոստ rema.aragelyan@edu.ysu.am, ORCID 0009-0002-5014-155X

հսկայածավալ աջակցություն էր ցուցաբերում Ադրբեջանին: ԽՍՀՄ փլուզումից հետո Թուրքիայի և Ադրբեջանի միջև սերտացան եղբայրական հարաբերություններ, որոնք էլ տարիների ընթացքում զարգանալով՝ հիմք դարձան ռազմաքաղաքական դաշինքի:

Սույն հոդվածում ներկայացրել ենք Թուրքիա-Ադրբեջան ռազմաքաղաքական համագործակցության հիմքերն ու պրակտիկ դրսևորումները, ինչի ամենացայտուն օրինակն է Թուրքիայի գործուն աջակցությունը Ադրբեջանին 44-օրյա պատերազմում, քննության ենք ենթարկել 2021 թ. «Շուշիի հռչակագիրը», որը որակական այլ մակարդակի տեղափոխեց թուրք-ադրբեջանական համագործակցությունը, ինչը ՀՀ-ի և Արցախի անվտանգության առաջնային և բազմաոլորտ սպառնալիքն է:

Դեռևս 2010 թ. Ադրբեջանում ընդունվեց ռազմական դոկտրինը, որը հանդիսանում է Ադրբեջանի ռազմական անվտանգությունն ապահովելու հիմնական փաստաթուղթը²: Դրանից հետո, 2011 թ. մայիսին, Թուրքիան պաշտոնապես հայտարարեց Ադրբեջանի անվտանգությունը պաշտպանելու իր պատրաստակամության մասին Հայաստանի «ագրեսիայի» հետևանքները շտկելու հարցում³: Ադրբեջանի և Թուրքիայի բարձրաստիճան պաշտոնյաների հայտարարություններում սկսվեց բացահայտ և ավելի կոնկրետ խոսվել Ադրբեջանի «օկուպացված» տարածքների «ազատագրման» հարցի մասին որպես համատեղ առաջնահերթություն:

Այս նախապատրաստական և տեսական քայլերը պրակտիկ կիրառություն ստացան Թուրքիայի գործուն աջակցությամբ 2020 թվականի սեպտեմբերի 27-ին Ադրբեջանի սանձազերծած լայնածավալ պատերազմում: Չնայած որ Թուրքիան դեռևս

² Քեռյան Գ., «Ադրբեջանի ռազմական դոկտրինը», *Մարտիկ Մաշտոց համալսարանի լրատու*, Երևան, 2020, էջ 155:

³ Բաղդասարյան Լ., «Երկակի հաշվապահություն» անվտանգության հին ու նոր զգացողություններում, Երևան, 2010: https://hetq.am/hy/article/48508?fbclid=IwAR3p-ILLQ44iukb2oSn2kumFIpCKSodKSkb1Ru_6Kv3a1tkl4sREMsChzQo (մուտք՝ 18.07.2023)

Արցախյան առաջին պատերազմում Ադրբեջանին տրամադրել է հսկայածավալ աջակցություն թե՛ մարդկային ռեսուրսի տեսանկյունից, թե՛ ռազմական զինտեխնիկայի, սակայն 44-օրյա պատերազմին Թուրքիայի ներգրավվածությունը իրոք աննախադեպ էր և էականորեն տարբերվում է թե՛ ծավալներով, թե՛ բովանդակությամբ:

Ադրբեջանը պատերազմի 44 օրերի ընթացքում Թուրքիայի բացահայտ աջակցությամբ և անմիջական մասնակցությամբ օկուպացրեց Արցախի 75%-ը: Կան վարկածներ, որ մարտերը Ադրբեջանի կողմից վարել կամ ղեկավարել են հենց թուրք զեներալները և բարձրաստիճան սպաները, որոնց թվում տարբեր աղբյուրներ նշում են Թուրքիայի ԶՈՒ ցամաքային զորքերի օպերատիվ վարչության պետ, զեներալ Բահթիյար Էրսային⁴, ով ներկայումս զբաղեցնում է Ադրբեջանի պաշտպանության նախարարի խորհրդականի պաշտոնը, ընդ որում՝ բավական լայն լիազորություններով: Թուրքական ռազմական օգնությունն ու պատերազմին ներգրավվածությունը ապացուցող բազմաթիվ կոնկրետ օրինակներից է այն, որ պատերազմից հետո 2021 թվականի օգոստոսի 21-ին Թուրքիայի Ամասիա նահանգում Ադրբեջանի ղեկավարության կողմից Թուրքիայի ՌՕՈՒ 5-րդ ավիացիոն հրամատարության անձնակազմի 10 ներկայացուցիչ պարզևատրվել է մեղալներով⁵, որոնք շնորհվել են «Ադրբեջանի պատերազմին ծառայության» համար:

Ըստ «Կոմերսանտ»-ի, հենց թուրքական իշխանություններն են զինյալներ հավաքել Սիրիայից ու Լիբիայից և ուղարկել Արցախ: «Կոմերսանտ»-ը հղում անելով իր

⁴ Թուրքիայի մասնակցությունը պատերազմին. Մաս Գ., Բահթիյար Էրսայ: <https://razm.info/150627?fbclid=IwAR2WT5rEMybXdvqeHRKfDIADA7MhFkrDbhmXqfw-27J26QhVrel8piSUKqY> (մուտք՝ 18.07.2023)

⁵ Azerbaijan'dan Türk Hava Kuvvetleri personeline 'savaş hizmetleri madalyası'. <https://www.sabah.com.tr/amasya/2021/08/21/azerbaycandan-turk-hava-kuvvetleri-personeline-savas-hizmetleri-madalyasi> (մուտք՝ 18.07.2023)

ռազմադիվանագիտական աղբյուրներին, նշել է, որ 600 զինվորականներ բաժանվել են տարբեր խմբերի և ակտիվ մասնակցել ռազմական գործողություններին: Դեռևս հոկտեմբերի առաջին շաբաթվա ընթացքում, պատերազմական գոտում գտնվել է մոտ 1300 սիրիացի և ամենաքիչը 150 լիբիացի վարձկաններ: Նշվում է նաև նրանց ստացած գումարի չափը որը կազմում էր 1500 ԱՄՆ դոլար և պարզևավճար, որը հասնում էր մինչև 2000 ԱՄՆ դոլարի: Թուրքիայի ներգրավվածությանը անդրադարձել են նաև մի շարք հեղինակավոր լրատվամիջոցներ՝ «The Wall Street Journal»-ը, «The Washington Post»-ը⁶: Իսկ Ֆրանսիան Թուրքիային կոչ էր անում ավելի չսրել առանց այն էլ լարված իրավիճակը, ինչից հետո էլ Ֆրանսիայի արտաքին գործերի նախարարության Եվրոպայի հարցերով հանձնակատար Կլեման Բոնը հայտարարել էր, որ Անկարան «կրակի վրա յուղ է լցնում», մինչդեռ Փարիզը, Մոսկվան ու Վաշինգտոնը փորձում են հակամարտությունը լուծել պատերազմը դադարեցնելու ճանապարհով⁷:

Պատերազմից հետո, դեկտեմբերի 10-ին Բաքվի Ազատության հրապարակում տեղի ունեցավ զորահանդես, որին ներկա էր նաև Թուրքիայի նախագահ Ռ. Թ. Էրդողանը, ով Հայաստանին «խելքը գլուխը հավաքվելու» կոչ է արել, իսկ Ադրբեջանին շնորհավորելով հաղթանակի կապակցությամբ ասել է, որ «ադրբեջանական հողերի ազատագրումը» դեռ չի նշանակում, որ պայքարն ավարտվել է⁸: Էրդողանը, հիշատակելով Ադրբեջանի և Թուրքիայի տարած համատեղ հաղթանակը, նշել է. «Այսօր այն օրն է, երբ

⁶ Роль Турции в конфликте между Азербайджаном и Арменией.

https://www.vesti.ru/article/2473413?fbclid=IwAR3qG5wqZ8fAd3QX5sPyTZi_DoLg_odjB7MUGmm8fxpxVgoaMaqck6XBNeU (մուտք՝ 18.07.2023)

⁷ Франция призвала Турцию не обострять конфликт в Карабахе. https://lenta.ru/news/2020/10/25/paris/?fbclid=IwAR0dMHM1MtuloloVu_crQy5Wvq1bei7rvGsfEv6d_Kud0s1LTasYC3iSXGM (մուտք՝ 18.07.2023)

⁸ Karabağ Savası Zafer Geçidi bugün Azerbaycan'da yapıldı. https://turkicstates.org/tr/haberler/karabag-savasi-zafer-gecidi-bugun-azerbaycanda-yapildi_2129?fbclid=IwAR28dcD_iNg6GFP3Sxu6QFApnDXKGCgol69JwejerQOvIzTOiCIIx-T_Gs8 (մուտք՝ 18.07.2023)

փառավորվում են Նուրի փաշայի, Էնվեր փաշայի, Կովկասի իսլամական բանակի կտրիճ զինվորների հոգիները»⁹։ Այս հայտարարությունը ի ցույց է դնում մի քանի իրողություններ. առաջինը, որ հիշատակելով Հայոց ցեղասպանության հիմնական կազմակերպիչներից և իրականացնողներից Էնվեր փաշային՝ Էրդողանը, ըստ էության, հայտարարում է, որ ցեղասպան գործելաձևը թուրքական պաշտոնական քաղաքական գիծն է ոչ միան անցյալում, այլև ներկայումս։ Երկրորդ՝ սրանով փաստվում է թուրք-ադրբեջանական օկուպացիոն քաղաքականության շարունակական բնույթը, որն ունի ավելի քան 100 տարվա պատմություն և որի հանդեպ թուրքական պետականության հետևողականությունը խոսում է դրանց խորքային և հեռահար բնույթի մասին, որն ուղիղ համեմատական է Հայաստանի շահերի և անգամ գոյության հետ։ Զորահանդեսի ժամանակ Ալիևն ինքը հաստատեց Թուրքիայի ներգրավվածությունը պատերազմում և շնորհակալություն հայտնեց Թուրքիային, մասնավորապես նախագահ Էրդողանին, ով առաջին իսկ ժամերից աջակցել է Ադրբեջանին։

Սակայն այս ամենին հաջորդած գործընթացները գալիս են ապացուցելու, որ Թուրքիան և Ադրբեջանը շարունակում են միջպետական ինստիտուցիոնալ և խորքային համագործակցությանը միտված քայլերը, որոնց վերջնարդյունքը Ադրբեջան-Թուրքիա ռազմաքաղաքական դաշինքն է, որը սպառնալիք է ոչ միայն Հայաստանի և Արցախի, այլև տարածաշրջանային այլ պետությունների, ինչպես նաև գլոբալ խաղաղության համար։ Այդ ամենի տեսական և հայեցակարգային հիմքը 44-օրյա պատերազմից հետո 2021 թ. հունիսի 15-ին օկուպացված Շուշի քաղաքում Թուրքիայի և Ադրբեջանի

⁹ Գեղամյան Վ., Էլբակյան Է., Իզիրյան Կ., Մելքոնյան Ս., Լեոնային Ղարաբաղի բանակցային գործընթացը, «Հայկական նախագիծ» գիտակրթական հասարակական կազմակերպություն, Երևան, 2022, էջ 52։

նախագահների կողմից ստորագրված «Շուշիի հռչակագիր» անվանումը ստացած փաստաթուղթն է : Վայրը բնականաբար պատահական չէր ընտրված. պատմական Արցախի մաս կազմող հայկական Շուշին վաղուց է, ինչ ադրբեջանական կեղծ պատմագրության և պետական քարոզչության թիրախ է և ներկայումս փորձ է արվում հայոց բերդաքաղաքը դարձնել թյուրքական աշխարհին միավորող վայրերից մեկը և ևս մեկ կեղծ ու իրենց չպատկանող «ազգային» խորհրդանիշ կերտել :

«Շուշիի հռչակագրի» գաղափարական առանցքը Ադրբեջանի և օկուպացված Արցախի անվտանգության հարցում Թուրքիայի՝ որպես երաշխավորի, դերի ընդգծումն է : Սակայն հռչակագիրը վերաբերվում է երկու երկրների և նրանց օկուպացիոն քաղաքականության տարբեր ասպեկտներին և այդ համապատկերում արվում են ինչպես պատմական հղումներ, այնպես էլ աշխարհաքաղաքական շեշտադրումներ: Օրինակ՝ հռչակագրում կողմերը իրենց հավատարմությունն են հայտնում 1921 թ. Կարսի պայմանագրին և սա իր մեջ ներառում է պատմաքաղաքական հարցերի մի մեծ սպեկտր: Վստահաբար կարող ենք ասել, որ հռչակագիրը հանդիսանում է Թուրքիա-Ադրբեջան պետությունների միջև դաշնակցային հարաբերություններ հաստատելու նոր փուլ, և մատնանշվում է համագործակցություն մի շարք ոլորտներում՝ քաղաքական, ռազմական, տնտեսական, դիվանագիտական, նաև կրթական, մշակութային և սպորտային:

Ադրբեջանի նախագահը միջոցառման բացման ելույթում ասել է հետևյալը. «Այսօր կարևոր օր է մեր պատմության մեջ: Թուրքիայի նախագահի այցը պատմական նշանակություն ունի: Այսօր Թուրքիան և Ադրբեջանը միմյանց ամենամոտ երկրներն են աշխարհում: Մուսթաֆա Քեմալ Աթաթյուրքը տարիներ առաջ ասել է. «Ադրբեջանի ուրախությունը մեր ուրախությունն է, վիշտը՝ մեր վիշտը: Իսկ Հեյդար Ալիևը ասել է. «Թուրքիան և Ադրբեջանը մեկ ազգ են, երկու պետություն»: Շուշի. այսօր բոլոր ադրբեջանցիների

ուշադրությունն այստեղ է, աշխարհինը՝ ևս: Շուշիում ծածանվող ադրբեջանական և թուրքական դրոշները ցույց են տալիս մեր այսօրվա միասնությունը»¹⁰: Իսկ Թուրքիայի նախագահը ընդգծելով հոչակագրի կարևորությունը ասել է հետևյալը. «Իհարկե, մենք այսօր ոգևորված ենք, շնորհավորում եմ ևս մեկ անգամ ադրբեջանական ժողովրդի հաղթանակը Ղարաբաղում: Մենք աջակցում ենք և շարունակելու ենք աջակցել մեր եղբայրներին ազատության և վերակառուցման պայքարում: Ապագայում մենք կտեսնենք վճռականություն, որն ընդգրկում է ոչ միայն երկու երկրները, այլ նաև տարածաշրջանը: Մեր ուժն Ադրբեջանի ուժն է, Ադրբեջանի ուժը՝ մերը»¹¹:

Ստորև կփորձենք անդրադառնալ «Շուշիի հոչակագրի» որոշ հոդվածների և ներկայացնել դրանցում առկա սպառնալիքներն ու ենթատեքստը.

- «Կողմերը հպարտությամբ նշում են, որ 44-օրյա պատերազմում հաղթանակ տանելով՝ Ադրբեջանը կասեցրեց Հայաստանի ագրեսիվ քաղաքականությունը, ազատագրեց հողերն օկուպացիայից, վերականգնեց պատմական արդարությունն ու միջազգային իրավունքը: Ադրբեջանը բարձր է գնահատում Թուրքիայի Հանրապետության բարոյաքաղաքական աջակցությունը Հայաստանի 30-ամյա ագրեսիան դադարեցնելու, օկուպացված հողերի ազատագրման, Ադրբեջանի տարածքային ամբողջականության ապահովման գործում»: Սրանով նաև միջպետական փաստաթղթի մակարդակով փաստվում է, Թուրքիայի ուղիղ մասնակցությունը 44-օրյա պատերազմին: Այս կետը կարելի է նաև համարել անուղղակի ակնարկ, որ Թուրքիայի դերն ու ազդեցությունը Ադրբեջանում պատերազմից հետո պետք է էականորեն ավելի մեծ լինի:

¹⁰ Zeynalova A., Şuşa Zirvesi Odağında Azerbaycan-Türkiye İttifakı ve Uluslararası Etkisi, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Ankara, 2022, s. 6.

¹¹ Նույն տեղում, էջ 6:

- «Կողմերը կշարունակեն ջանքերը կովկասյան տարածաշրջանում կայունության և անվտանգության ամրապնդման, տնտեսության և տրանսպորտի ոլորտում բոլոր կապերի վերականգնման, տարածաշրջանի պետությունների միջև հարաբերությունների կարգավորման և երկարաժամկետ խաղաղության ապահովման ուղղությամբ: Այս համատեքստում հաշվի է առնվելու Ադրբեջանի Հանրապետության Նախիջևանի Բնքնավար Հանրապետության հատուկ աշխարհագրական դիրքը»: Այս կետում առավել «մեղմ» ձևակերպումների ներքո ակնհայտ է թափանցիկ ակնարկը, այսպես կոչված, Զանգեզուրի միջանցքի մասին, որը հաջորդ կետերից մեկում ավելի հստակ է նշվելու:

- «Կողմերն ընդգծում են, որ Ադրբեջանի ազատագրված տարածքներում Թուրքիայի և Ռուսաստանի համատեղ կենտրոնի գործունեության մեջ Թուրքիան կարևոր դեր է խաղում տարածաշրջանում խաղաղության, կայունության և բարգավաճման ապահովման գործում»: Այս կետով փաստորեն ամրագրվում է Թուրքիայի ռազմաքաղաքական մուտքը Հարավային Կովկաս, որը այդ երկրի տասնամյակների նպատակն է եղել: Միննույն ժամանակ սա Հարավային Կովկասում Ռուսաստանի դերի բացառիկության ավարտի մասին ոչ այդքան թափանցիկ ակնարկ է:

- «Երբ կողմերից որևէ մեկի կարծիքով երրորդ պետության կամ պետությունների կողմից սպառնալիք կամ հարձակում կա նրանց անկախության, ինքնիշխանության, տարածքային ամբողջականության, անձեռնմխելիության կամ միջազգայնորեն ճանաչված սահմանների անվտանգության դեմ, կողմերը համատեղ խորհրդակցություններ կանցկացնեն և քայլեր կձեռնարկեն ՄԱԿ-ի կանոնադրության և սկզբունքներին համապատասխան՝ այդ սպառնալիքը կամ հարձակումը կանխելու համար և պարտավորվում են միմյանց անհրաժեշտ օգնություն ցուցաբերել ՄԱԿ-ի կանոնադրության համաձայն»: Այս կետն

արդեն բացահայտ ռազմական դաշինքի և համատեղ պատերազմ մղելու մասին է և լիովին տեղավորվում է ներկայումս ակտիվորեն տարածվող «մեկ ազգ, մեկ բանակ» կարգախոսի շրջանակներում, որը ենթադրում է Թուրքիայի և Ադրբեջանի բանակների միաձուլում ու համատեղ ռազմական գործողություններ:

- «Կողմերը կշարունակեն համատեղ ջանքեր գործադրել երկու եղբայրական երկրների զինված ուժերի վերակառուցման և արդիականացման համար: Կողմերը կնպաստեն փոխադարձ պաշտպանական արդյունաբերության տեխնոլոգիաների զարգացմանը, կաջակցեն արտադրական տարածքների ստեղծմանը, համատեղ գիտահետազոտական և արտադրական գործունեության իրականացմանը»: Այս կետում շարադրվածը ըստ էության մեկնաբանման կարիք չունի, սակայն փաստաթղթի մակարդակում ամրագրվում է ադրբեջանական բանակի թուրքական մոդելով կատարելագործելու, ինչպես նաև ռազմական արդյունաբերության զարգացնելու հեռանկարը:

- «Կողմերը ընգծում են, Թուրքիայի և Ադրբեջանի Հանրապետության արևմտյան շրջանների և Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետության միջև կապող միջանցքի (Չանգեզուրի) բացման կարևորությունը և Նախիջևան-Կարս երկաթուղու կառուցումը, որը զգալի ներդրում կունենա երկու երկրների միջև տրանսպորտային-կապի հարաբերությունների ակտիվացման գործում»: Հռչակագրի այս կետը ոչ միայն պանթյուրքական դարավոր նպատակի՝ թուրանական միջանցքի մասին է, այլև սրանով բացահայտ արհամարանք է ցուցաբերվում ՀՀ տարածքային ամբողջականության և ինքնիշխանության հանդեպ, քանի որ երկկողմ փաստաթղթում խոսվում է մեկ այլ երկրի ինքնիշխան տարածքի և դրա հետ կապված ծրագրերի մասին:

- «Կողմերն ընդգծում են, որ Թուրքիայի հասցեին Հայաստանի անհիմն մեղադրանքները և պատմության խեղաթյուրումը վնասում են տարածաշրջանի խաղաղությանն ու կայունությանը և այս

համատեքստում Ադրբեջանը աջակցում է 1915 թ. իրադարձությունների վերաբերյալ սեփական արխիվները բացած Թուրքիային և կողմ է ավելի հարցի շուրջ պատմաբանների ուսումնասիրություններ անելուն»¹²: Այս կետը Թուրքիայի ժխտողական քաղաքականության համատեղ իրականացնելու մասին պայմանավորվածություն լինելուց բացի, համամարդկային չարիքի՝ Հայոց ցեղասպանության փաստի ուրացման շարունակականության մասին հավաստիացում է, որը ևս մեկ անգամ ապացուցում է Թուրքիայի և Ադրբեջանի քաղաքական մտածողության ընդգծված հակասությունները համամարդկային արժեքների և ընդունված միջազգային չափանիշների և կոնվենցիաների հետ:

Հռչակագիրն ամբողջությամբ և հատկապես վերոնշյալ կետերը ազդարարում են Թուրքիա-Ադրբեջան դաշինքի որակապես նոր փուլ, որը նաև նշանակում է ապակառուցողական, օկուպացիոն քաղաքականության համատեղ գործադրում, ինչպես նաև պանթուրքիստական և նմանատիպ այլ նպատակների համար համատեղ ռազմական ագրեսիաների և պատերազմների սանձազերծում: «Շուշիի հռչակագիրը» չնայած որ իր առաջնային թիրախ է հռչակում Հայաստանի և Արցախի Հանրապետություններին, սակայն դա միևնույն ժամանակ բացահայտ սպառնալիք է տարածաշրջանային ավելի մեծ խաղացողների, մասնավորապես՝ Ռուսաստանի և Իրանի համար:

Այս առումով ուշագրավ է ՌԴ Պետդումայի պատգամավոր Կոնստանտին Զատուլինի մեկնաբանությունը. «Ադրբեջանն իր պարտքերն է մարում Թուրքիային, որը ստացել էր ռազմական գործողությունների շրջանում՝ թե գումարի տեսքով, թե ռազմական տեխնիկայի և ինստրուկտորների: Այսօր, փաստացի, ոչ

¹² Şuşa Beyannamesi maddeleri! [\(https://www.cnnturk.com/turkiye/susa-beyannamesi-nedir-ne-demek-turkiye-azerbaycan-arasinda-imzalanan-susa-beyannamesi-maddeleri?fbclid=IwAR0bl-\(մուսթ 18.07.2023\)](https://www.cnnturk.com/turkiye/susa-beyannamesi-nedir-ne-demek-turkiye-azerbaycan-arasinda-imzalanan-susa-beyannamesi-maddeleri?fbclid=IwAR0bl-(մուսթ 18.07.2023))

մասնագետի համար բարդ է զանազանել՝ որտե՞ղ է ավարտվում Թուրքիան և որտե՞ղ է սկսվում Ադրբեջանը՝ ելնելով Շուշիի համաձայնագրից»¹³:

THE NEW STAGE OF MILITARY-POLITICAL COOPERATION OF TURKEY-AZERBAIJAN. “SHUSHI DECLARATION” 2021

*Rema Arakelyan*¹⁴

In the early 1990s, in order to strengthen its position in the South Caucasus, Turkey established good relations with Azerbaijan, which was Turkey's most suitable ally. In 2002, relations entered a new phase by coming to the power of the JDP (The Justice and Development Party), and some active cooperations were established in the sphere of transport, energetics, politics and military operation. In 2010 a military-political agreement of two countries was entered into a contract of mutual aid, which points contradicted the interests of the Republic of Armenia and they were threatening for Armenia and the safety of Artsakh. For years Turkey armed and prepared Azerbaijan for wide-ranging war of 2020. After the victory of the war, Turkish-Azerbaijani tandem signed the declaration of Shushi, which brought a new period for bilateral relations. So, brotherly relations turn into military-political alliance.

Keywords: *Turkish-Azerbaijani alliance, bilateral cooperation, NK conflict, aggression, Shushi, occupation, 44-day war, declaration*

НОВЫЙ ЭТАП ТУРЕЦКО-АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ВОЕННО- ПОЛИТИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА. “ШУШИНСКАЯ ДЕКЛАРАЦИЯ” 2021 Г.

¹³ Թուրք-ադրբեջանական համաձայնագրի համար Շուշին պատահական ընտրված չէր. https://www.aravot.am/2021/06/24/1200888/?fbclid=IwAR2gUyZR_2Ei8vg8eEJGJBm5W0Grswy_b1M-09ciYNKS0pYo9Xf_5pYBjKU (մուտք՝ 18.07.2023)

¹⁴ Rema Arakelyan is a MA Student at the Chair of Turkic Studies of the Faculty of Oriental Studies at the Yerevan State University, E-mail: rema.arakelyan@edu.y-su.am, 0009-0002-5014-155X

В начале 1990-х годов для укрепления своих позиций на Южном Кавказе, Турция установила теплые отношения с Азербайджаном, который был для Турции наиболее подходящим союзником. В 2002 году с приходом к власти ПСР (Партия справедливости и развития), отношения вступили в новую фазу, и было налажено активное сотрудничество в политической, военной, транспортной и энергетической сферах. В 2010 году между двумя странами было подписано военно-политическое соглашение о взаимопомощи, пункты которого противоречат интересам Республики Армения и представляют угрозу безопасности Республики Армения и Арцаха. Турция годами вооружала и готовила Азербайджан к масштабной войне 2020 года. После победы в войне турецко-азербайджанский тандем подписал Шушинскую декларацию, которая знаменует собой качественно новый этап двусторонних отношений и, таким образом, братские отношения переросли в военно-политический союз.

Ключевые слова: Турецко-азербайджанский союз, двустороннее сотрудничество, Нагорно-Карабахский конфликт, агрессия, Шуши, оккупация, 44-дневная война, декларация

¹⁵ Рема Аракелян – магистрант кафедры тюркологии факультет востоковедения ЕГУ, эл. почта rema.arakelyan@edu.ysu.am, ORCID [0009-0002-5014-155X](https://orcid.org/0009-0002-5014-155X)

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

Բաղդասարյան Լաուրա, «Երկակի հաշվապահություն» անվտանգության հին ու նոր զգացողություններում», Երևան, 2010: <https://nw.ax/e1P>

Գեղամյան Վարուժան, Էլբակյան Էդգար, Իգիթյան Կարեն, Մելքոնյան Սերգեյ, *Լեռնային Ղարաբաղի բանակցային գործընթացը*, Երևան, 2022, 90 էջ:

Թուրք-ադրբեջանական համաձայնագրի համար Շուշին պատահական ընտրված չէր. <https://ft.ax/2Ya>

Թուրքիայի մասնակցությունը պատերազմին. Մաս Գ., Բահթիյար Էրսայ: <https://gx.ax/Gu5>

Քեոյան Գարիկ, *Ադրբեջանի ռազմական դոկտրինը*, Մեսրոպ Մաշտոց համալսարանի լրատու, Երևան, 2020, էջ 154-160:

Azerbaycan'dan Türk Hava Kuvvetleri personeline 'savaş hizmetleri madalyası'. <https://nw.ax/Hi3>

Karabağ Savaşı Zafer Geçidi bugün Azerbaycan'da yapıldı. <https://hq.ax/6Oa>

Şuşa Beyannamesi maddeleri! <https://nw.ax/Uq4>

Zeynalova Aytekin, *Şuşa Zirvesi Odağında Azerbaycan-Türkiye İttifakı ve Uluslararası Etkisi*, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, Ankara, 2022 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2348308>

Роль Турции в конфликте между Азербайджаном и Арменией. https://www.vesti.ru/article/2473413?fbclid=IwAR3qG5wqZ8fAd3QX5sPyTZi_DoLg_o_djB7MUGmm8fxpVgoaMaqck6XBNeU

Франция призвала Турцию не обострять конфликт в Карабахе. https://lenta.ru/news/2020/10/25/paris/?fbclid=IwAR0dMHM1MtuloIoVu_crQy5Wvq1_bei7rvGsfEv6d_Kud0s1LTasYC3iSX